

1. Святой Афанасий Александрийский. Творения. / Пер. Моск. дух. акад со вступ. ст. А. В. Горского. – М., 1851 – 1854. – Ч. 1.
2. Васильев А. А. История Византийской империи. Время до крестовых походов до 1081 г. – СПб., 1998. – Т. 1.
3. Геростергиос Астериос. Юстиниан Великий – император и святой. – М., 2003.
4. Деяния Вселенских соборов. – СПб., 2008. – Т. 1, 2.
5. Евагрий Схоластик. Церковная история / Перевод СПб. Духовной Академии (1853), пересмотрен и исправлен В.В. Серповой. – М., 1997.
6. Кулаковский Ю. А. История Византии: в 3 т. – Киев – Спб., 1910 –1913. – Т. 2.
7. Лозінський К., прот. Святий правовірний Юстиніан I Великий християнський імператор і богослов. – К., 2014.
8. Лурье В. М. История Византийской философии. Формативный период. – СПб., 2006.
9. Мейендорф И., прот. Византийское наследие в Православной Церкви. – К., 2007.
10. Мейендорф Иоанн, прот. Иисус Христос в восточном православном богословии / Пер. с англ. свящ. Олега Давыденкова, при уч. Л. А. Успенской, примеч. А. И. Сидорова. – М., 2000.
11. Назаренко Т., свящ. Св. Кирилл Александрийский и его богословские воззрения. – СПб., 2009.
12. Успенский Ф. И. История Византийской империи: в 3-х т. – М – Л., 1913 –1948. – Т. 1.

протоіерей Олег МАЛАНЯК

Порівняльний погляд православного віровчення на ересь аріанства та секти свідків Єгови

*В історії людства існувало та існує багато релігій,
кожна з яких проповідує своє вчення і говорить, що воно правдиве.
Але довести, що ці вчення істинні, ніхто не може, тому що
не може підтвердити їх ділами. А Господь наш Ісус Христос,
Який сказав: «Я є істина» – підтвердив Своє вчення ділом.
Він воскрес із мертвих силою Свого Божества
і тим довів, що Його вчення правдиве.*

*Філарет, патріарх Київський і всієї Руси-України**

Розмірковуючи про непорушність єдності християн, святий апостол Павло ототожнював Церкву з Тілом. Він писав, що Ісус Христос є «Главою Церкви, яка є тіло Його... Як в одному тілі ма-

* Філарет, патріарх Київський і всієї Руси-України. Пасхальне послання. – К., 2015.

ємо багато членів, але не всі члени виконують однакові дії, так багато нас становимо одне тіло у Христі... Бо всі ми одним Духом хрестилися в одне тіло... Ви – тіло Христове... Бог так створив тіло, щоб ми про менш довершене піклувалися більше піклувалися, щоб не було розділення в тілі, але щоб усі члени однаково дбали один про одного. Тому, чи страждає один член, з ним страждають усі члени; чи славиться один член, з ним радіють усі члени» (Еф. 1, 22-23; Рим. 12, 4-5; 1 Кор. 12, 13-27). Як видно з цих слів, у Церкві існують такі духовні закони, завдяки яким зберігається її єдність. Отже, Церква Христова є Єдина, бо вона має одне духовне тіло, має одного главу – Христа, і освячується одним Духом Святим (див. Еф. 4, 4-6). Тому Церква розпадатися або роз'єднуватися не може. Від неї можуть відпадати або відокремлюватися єретики або грішники. Вони перестають бути членами Церкви, а Церква від цього не перестає бути єдиною.

Вже в часи апостолів були неправдиві вчителі. Тим більше вони є і в наш час. Застерігаючи християн, апостол Петро каже: «І у вас будуть лжевчителі, які внесуть згубні ересі. І багато наслідують їхню розпусту» (2 Пет. 2, 1-2).

Для Церкви Христової ересь і лжевчення складають найбільшу проблему. Єретики, самі втративши спасіння і відрікшись від Владики, «Котрий відкупив їх» (2 Пет. 2, 1) зводять несвідомих людей. Від цього страждає церковна повнота, бо, переймаючись ересями, члени Церкви гублять себе і стають негативним прикладом для інших.

Ересь Арія стосувалась головного християнського догмату, на якому ґрунтується вся віра і вся Церква Христова. Як справедливо зазначив дослідник історії Церкви А. Дворкін, якби ересь Арія що заперечувала Божество Сина Божого Ісуса Христа сколихнула б на той час всю Церкву і захопила собою велику кількість вірян та пастирів і перемогла істинне вчення Церкви та стала панівною в імперії, то вже давно не існувало б самого християнства, а весь світ занурився б у темряву невір'я та забобонів².

І сьогодні опоненти християнства, секта так званих Свідків Єгови, взявши за основу ересь Арія, інтерпретувавши та назвавши її по іншому, бентежать розум та вводять у спокусу багатьох людей. Відповідно через таку підміну понять, тобто зміну форми, але не зміну суті, ересь аріанства продовжує існувати і в сьогоднішній, з чого, власне, виникає актуальність статті.

Вчення так званих Свідків Єгови за своїм змістом настільки спотворює християнське вчення, що його можна було б просто відкинути. Проте, оскільки сектанти стверджують, що вони своє вчення

черпають із Святого Писання, виникає необхідність спростувати їхню єресь і показати, що вони не мають нічого спільного зі Святим Письмом, що, відповідно, є метою цього дослідження.

Арій відкидав рівність Сина і Отця і не вважав Сина першопричиною творіння так, як Отця, кажучи, що Син, котрий був спокуюваний, страждав і помер, не може бути рівним Отцеві, котрого не торкаються смерть і страждання³.

Аналогічно одним із пріоритетів вчення єговістів є заперечення Божества Ісуса Христа. За вченням сектантів, Ісус Христос є підлеглим Богові і створений Богом у часі, тобто має початок⁴. Крім того, в єговізмі розповсюджена ще більш абсурдна точка зору, що Ісус Христос є архангелом Михаїлом⁵. А щоб не виникало ніяких питань, вони перший вірш у Євангелії від Іоанна «Слово було Бог» змінили на «Слово було божественне»⁶.

У своїй літературі єговісти намагаються довести, що Святе Писання ні в якому разі не вказує, що Ісус Христос є Богом. Проте, ще починаючи із Старого Завіту, а саме із пророка Ісаї, читаємо: «Бо Немовля народилось нам... ім'я Йому... Бог кріпкий, Отець вічності» (Іс. 9, 5), і «Богом усієї землі назветься Він» (Іс. 54, 5). Ніхто не має сумніву, що це пророцтво про дитя Ісуса. Тут чітко пророк Ісаїа називає Ісуса Вічним Богом.

Також пророк і псалмоспівець Давид, будучи натхненним Духом Святим, говорить: «Сказав Господь Господу моєму: «Сиди праворуч Мене»» (Пс. 109, 1). Тут ми чітко бачимо, що Бог Отець розмовляє на рівних із Богом Сином. Сам Христос говорить: «Я і Отець – єдине» (Ін. 10, 30), «щоб усі шанували Сина, як шанують Отця» (Ін. 5, 23). Коли апостол Фома називає Ісуса «Господь мій і Бог мій» (Ін. 20, 28), то Ісус Христос не заперечує цьому, а, навпаки, вказує, що хто буде в це вірити, той буде блаженний (Ін. 20, 29).

Єговісти готові віддати Христові всі почесті, які тільки можна віддавати людині, але ні в якому разі не як Богові. Згідно їхнього вчення, Ісус Христос був «спеціальною особою, створеною Богом раніше усякого іншого створіння. Протягом незліченних мільярдів років, до створення фізичного всесвіту, Ісус жив як духовна особа на небі в інтимному спорідненні зі своїм Отцем, Богом Єговою, Величним творцем»⁷. «Ця особа (Ісус Христос), – продовжують сектанти, – була Єговою створена у часі разом з ангелами і мала першість серед них»⁸.

Апостол Павло чітко вказує на те, що Господь наш Ісус Христос є правдивий Бог і правдивий чоловік, «по плоті, Суций над усіма Бог, благословенний повік» (Рим. 9, 5). І те, що єговісти в своїх брошурах пишуть, що апостоли не вірили, що Христос є Богом, а

якщо і сповідували Христа як Бога, наприклад, як апостол Фома, то вони помилялись, через переповнення радісних почуттів⁹, – є цілковитою неправдою. Адже Христос не вказав, що це помилка, коли Фома вигукнув: «Господь мій і Бог мій», а навпаки, ствердивши, що це правда, називає блаженними всіх, хто повірить у це. Все своє життя апостоли присвятили проповіді про те, що Ісус є Христос, Син Божий (Євр. 9,26-28; Рим. 1, 1-6; 1 Ін. 5, 20). Щоб запобігти викривлення цього вчення різними еретиками і лжевчителями, Свята Церква на своїх Вселенських Соборах встановила догмати. Один із таких догматів і свідчить про те, що у Христі Ісусі, тобто в одній особі, є два єства – Божественне і людське: «Навчаємо ісповідувати єдиного і того ж Сина, Господа нашого Ісуса Христа, звершеного, як Бога, і звершеного, як людину, істинного Бога і істинну людину»¹⁰.

Твердження єговістів, що Христос є архангелом Михаїлом, теж не витримує ніякої критики. Те що Христос Єдинородний від Отця, «раніше всякого створіння» (Кол. 1, 15), значить Його існування поза часом, а краще сказати ще до самого часу. Ангели ж, в тому числі і архангел Михаїл, створені Богом у часі. До того ж архангел Михаїл не був створений найвищим ангелом, а став ним згодом, після падіння Дениці, найвищого ангела. Ототожнення Ісуса Христа з ангелами найкраще заперечив святий апостол Павло у своєму посланні до Євреїв: «Чи не всі вони духи служіння, що їх посилають служити тим, які мають успадкувати спасіння» (Євр. 1, 1-14).

Проте на цьому єговісти не зупинилися, і в своєму безумстві пішли далі, ніж аріани. Вони відкинули християнське шанування хреста Господнього та, більше того, вчать, що Ісус не був розп'ятим на хресті. Теперішнє заперечення єговістами хреста Христового є повним протиріччям їхнього попереднього вчення, що вже повинно викликати сумнів у їхніх твердженнях. Так, у книзі одного з лідерів секти – Франкліна Рутерфорда – «Арфа Божа», яка видана у 1929 році, на сторінці 114 містяться ілюстрації, на яких зображено страждання Христа на хресті. На сторінці 140 в цій же книзі пишеться, що коли Христос помер на хресті, то приготував спасіння»¹¹. Також періодичне видання єговістів – журнал «Вартова башта» мав на обкладинці хрест¹². Свідки Єгови до 1942 року, за час керування Чарльза Рассела і Франкліна Рутерфорда, сповідували і проповідували Христа, розп'ятого на хресті.

З усією відповідальністю важко чітко прослідкувати коли саме і чому єговісти змінили своє віровчення щодо хреста Христового. Та нині вони з усією силою проповідують зневагу до хреста і заперечують, що Господь Ісус Христос був розп'ятий на хресті. У них є

три версії лжевчення щодо хреста Христового. Перше – вони ніби погоджуються із хрестом у тому вигляді, як сповідує Церква (вертикальний стовп, який пересікається у верхній частині горизонтальною поперечкою). Але водночас відкидають, що хрест є відмінною рисою християнства, а навпаки, стверджують, що хрест є символ майже всіх язичників і використовувався ними задовго до Ісуса Христа. Він був у всіх народів частиною культового поклоніння, як сила, яка породжує життя¹³. Подібну думку про хрест подають і світські словники, кажучи, що хрест стверджує первинність взаємовідношення двох світів – небесного і земного – і являється символом життя¹⁴. Це ж засвідчує і апостол Павло у посланнях до Ефесян (Еф. 2, 16), та Колосян (Кол. 1, 20), що саме на хресті примирилися земне і небесне – людина і Бог. Це трактування не перечить Святому Писанню і цілком можна вважати тотожним вченням про хрест Християнської Церкви. Саме на хресті зійшлися сили добра зі злом, життя і смерті. Тому Господь наш Ісус Христос, не випадково постраждав і пролив Свою чесну кров на хресті.

В «Повторенні Закону» говориться, що повішаний на дереві є Боже прокляття (Вих. 21, 22-23). А так як земля і все на землі, в тому числі і людина, були прокляті через гріх Адама (Бут. 3, 17), то і Христос, щоб зняти це прокляття, повинен стати прокляттям за всіх нас. А це означає, що Він повинен був прийняти за нас смерть на хресті, що й було вчинено: «Христос відкупив нас від прокляття закону, ставши за нас прокляттям» (Гал. 3, 13).

Отже, чи є підставою те, що хреста шанували язичники задовго до християнства, щоб ми, християни, не шанували і не прославляли його? Звичайно, що ні.

В більш ширшому варіанті вчення єговістів про хрест, а точніше заперечення хреста, йдеться, що Христос не страждав на хресті, а на стовпі (на палі). Це зафіксовано в їхній літературі останніх років, а особливо в єговістському перекладі Біблії. Основними джерелами такого трактування Хреста Христового є журнал «Вартова Башта»¹⁵ та книги «Ви можете жити вічно в раю на землі»¹⁶, «Найбільша людина, яка будь - коли жила на землі»¹⁷ де стверджується, що Христос був розп'ятий замість хреста на «дереві тортур» – «стовпі», а також зображені відповідні ілюстрації. Але, якщо слова «хрест» і «дерево» у Святому Писанні знаходимо часто, то слів «стовп» чи «паля» не зустрічаємо взагалі.

Варто зазначити і те, що єговісти, разом із словом «розпинають», вживають слово «протягають», «припинають»¹⁸. Святе Писання у всіх місцях наголошує, що Господь Ісус Христос був не припнутий, не протягнутий, а розп'ятий (Мф. 27, 23; Ін. 19, 20;

1 Кор. 1, 23). У євреїв, дійсно, було повішання на дереві (але не на палі) одним з чотирьох видів смертної кари. Страта ж на хресті була традицією Греко-Римської імперії. В Ізраїлі такий вид смертної кари почали використовувати за декілька десятиліть до Різдва Христового. Першим розп'ятим у євреїв на хресті був останній єврейський цар Антігон. Зазвичай розпинали на «Т»-видному хресті¹⁹. Але, беручи до уваги напис, який був поміщений над головою Спасителя, можна однозначно стверджувати про чотирикінечність хреста Господнього.

Прообрази хреста Христового були в Старому Завіті. Свідчення про хрест Христів знаходимо і в месіанських пророцтвах. В світлі Нового Завіту, коли і прообрази, і пророцтва сповнилися, вони стали додатковим фактом шанування хреста Господнього. Так, древоковчег через Ноя з сім'єю спас від смерті людство, і древо-хрест через Ісуса Христа спасає від смерті людство. Як води потопу омили землю від гріха, так і кров Спасителя омиває всіх від гріха.

Прообразом хреста Христового був змії, що його у пустелі підніс Мойсей. І кожен, хто дивився на мідного змія з вірою у Бога, спасався (Числ. 21, 8-9). Необхідно акцентувати увагу на тому, що змії був піднесений на спис з прикріпленою поперечною перекладиною. Це був прообраз Сина Людського, який піднісся на хрест за гріхи людські: «Щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, але мав життя вічне» (Ін. 3, 15). Саме ця форма хреста, яку зробив у пустелі Мойсей, і потрапила через Сократа у язичницький світ, а не навпаки, як вважають єговісти. Ще один прообраз хреста зафіксований в Старому Завіті, коли Ізраїль (Яків) благословив синів Йосифа: Єфрема і Манасію. Поклавши на них свої руки навхрест, цим самим несвідомо, але з волі Божої прообразував хрест (Бут. 48, 13-15). Тому із впевненістю можна ствердити, що вперше хрест, як спасаюча сила, використовувався в юдеїв з повеління Божого і тільки згодом символ хреста був перейнятий язичниками всього світу для поклоніння, як символ, що проганяє нечистих духів.

У ранніх християн шанування хреста було настільки поширене, що про це знали язичники і знущалися над християнами, називаючи останніх хрестопоклонниками. Шанування хреста Христового засвідчують десятки тисяч мучеників перших століть, які вважали за найбільшу честь постраждати на хресті, як і їх Господь Спаситель. Нова ера хреста Христового починається з царя Костянтина. Він разом з багатьма свідками бачив знамення хреста на небі з написом: «В Ньому перемога». Це знамення хреста було зображено на стягах Костянтина Великого²⁰.

Таким чином, всі факти і свідки в один на протязі тисячолітньої історії життя Церкви свідчать про незмінне шанування хреста Христового. Наступне, на що зазіхнули і що спотворили єгови, говорячи про Ісуса Христа, це Його воскресіння. Воскресіння Христове – настільки важлива подія, що святий апостол Павло визначає ним істинність усього християнського вчення. «Якщо не воскрес, – каже він, – то й проповідь наша марна, марна і віра наша» (1 Кор. 15, 14). «Воскреслий Христос, – пише у своєму Пасхальному посланні Святійший патріарх Київський і всієї Русі-України Філарет, – особливо звертає увагу учеників на Своє тіло, що воскресло і ожило; що вони не тільки бачать, але й відчують на дотик те ж саме тіло, яке страждало на хресті, а тепер змінене з тлінного на нетлінне»²¹. Саме цей, найголовніший момент, спотворили у своєму вченні так звані Свідки Єгови, кажучи, що Ісус не воскрес своїм тілом, а лише являвся як дух, а щодо тих місць із Святого Писання, де вказано на тілесне явлення Ісуса своїм учням, єгови стверджують, що «Ісус матеріалізував собі тіло, яке було потрібне Йому в той чи інший момент»²².

Апостол Павло в посланні до євреїв дійсно говорить: «У цій волі ми освячені жертвоприношенням тіла Ісуса Христа один раз» (Євр. 10, 10). Але це зовсім не означає, що Христос не воскрес своїм тілом. Якщо взяти текст в контексті до 18 вірша цієї глави, то побачимо, що тут йде мова про відмінність жертви новозавітної від старозавітної. Апостол Павло в цьому місці свого послання хоче довести євреям, що старозавітні жертви не можуть знищити гріха, скільки б їх не приносили священники. Христос же приніс одну жертву, і через цю жертву встановлено Новий Завіт, в якому прощено всі гріхи. І якщо через цю одну жертву Христа прощено всі гріхи, то інші жертви вже не потрібні. Але ця жертва, яка була принесена один раз за наші гріхи, не мала б ніякого значення, якщо б Христос не воскрес із мертвих як людина: «А як Христос не воскрес,... ви ще у гріхах ваших» (1 Кор. 15, 17).

«Він, будучи образом Божим, не вважав за захват бути рівним Богові» (Флп. 2, 6). Якщо Ісус був рівним Богові, то чи могла поглинути його смерть? Аж ніяк. Якщо б Ісус не воскрес тілом, як твердять єгови, смерть перемогла б Його. Тоді навіщо Бог воплотився? Щоб воскреснути як дух? Ні. Тому що дух і так вічний. Отже, Бог воплотився для того, щоб цю плоть воскресити і звільнити від смерті. Патріарх Філарет із цього приводу пише: «Будучи зачатим від Святого Духа, Ісус Христос народився непорочним. Звідси і смерть, як наслідок гріха, не мала над Ним влади і не могла утримати Його у гробі. Таким чином, будучи безгрішним, Ісус Христос не міг померти за наші гріхи і не воскреснути»²³.

Святий Афанасій Олександрійський говорить: «Тіло Господа – не бачило тління і воскресло всеціло, тому що було тілом самого життя». Продовжуючи цитату, святитель навчає: «Тіло Спасителя не могло залишитися мертвим, тому що зробилося храмом життя, тому одразу ж ожило і воскресло по силі перебуваючого в ньому життя. Тіло не зв'язувало Слово, а саме звільнялося в Ньому від своєї обмеженості»²⁴. Після Христового воскресіння тіло отримало нові можливості. Не так, ніби Бог у плоті не мав цих можливостей, але тепер плоть отримувала ці можливості вже по своїй природі. Святе Писання нас навчає: «Так написано і належало постраждати Христу, і воскреснути з мертвих на третій день» (Лк. 24, 46), та «Знамення не дасться йому, крім знамення Іони пророка. Бо як був Іона в утробі кита три дні і три ночі, так буде і Син Людський в серці землі три дні і три ночі» (Мф. 12, 39-40), «Йому належить... бути вбитим, і на третій день воскреснути» (Мф. 16, 21). Святий Лука пише, що Христос явив себе живим після страждань своїх з багатьма вірними доказами, протягом сорока днів являвся їм, говорячи про Царство Боже (Дії, 1, 3).

За підрахунками богословів у новозавітних книгах нараховується шістнадцять таких явлень: одинадцять – у Євангеліях, чотири – у Діяннях святих апостолів, одне – в «Апокаліпсисі». Ці явлення були потрібні для переконання апостолів у воскресінні Христовому.

Саме слово ж «воскресіння» у Новому Завіті вживається 42 рази, і у всіх випадках означає тілесне воскресіння померлого. Тому головним свідченням Божественності Ісуса Христа було Його воскресіння, бо написано: «народився від сімені Давидового по плоті і відкрився Сином Божим у силі, духом святості, через воскресіння з мертвих» (Рим. 1, 3-4).

Єговисти вчать, що рівність Христа із Богом Єговою ображає і принижує Єгову²⁵. Чи насправді це так? Зовсім ні. Тому що Христос і є Єгова. Єговисти твердять, що якщо у світі все має свою назву, яка відображає характерні риси названого, то і Бог, який все створив, повинен мати ім'я, яке також би відображало характерні риси його особи²⁶. Це твердження ще раз показує недосконалість вчення про Бога Свідками Єгови. Вони хочуть обмежити Бога межами імені, яке вкладалось би у людську свідомість відображенням якоїсь однієї риси. Навіть якщо би взяти всі імена Божі, які відомі людям, то вони не зможуть визначити суті Божества.

Якщо взяти конкретно ім'я «Ягве», що дослівно означає «Я є той, що є», то це ім'я подає єдину прикмету Бога, а саме те, що Він вічний. З назви «Я є» не можуть впливати такі якості Божі, як любов, милосердя і т.п. Тільки слово Бог вміщує в собі, на основі Святого Писання, всі відомі нам прикмети Божі. Але не можна

в нашій свідомості відобразити всецілу Божу сутність, через неспроможність і обмеженість нашого розуму.

Відомо, що в Святому Писанні Старого Завіту, крім імені «Ягве», Господь відкрив чимало своїх імен, які відображають Його прикмети людям. Так, пророк Ісаїя звертається до Бога як до Отця із словами: «від віку Ім'я твоє: Викупитель наш» (Іс. 63, 16).

Також часто зустрічаються такі назви, як Всевишній і Всемогутній. Господь Саваоф перекладається, як Господь сил, Господь війська духовного. Так досить широко вживали, особливо пророки, ім'я «Отець наш» (Іс. 63, 16). Це по особливому визначало синівство народу щодо Бога.

Отже, якщо проаналізувати всі імена Божі і їхнє значення, які були подані вище, то бачимо, що, вони не визначають і половини прикмет Божих, які є відкриті людям. Хіба ці всі Божі прикмети можна висловити одним іменем, як вчать сектанти?

Та найголовніше, із Святого Писання Нового Завіту відомо, що Ісус Христос прийшов, щоб виявити ім'я Боже людям. Якщо брати до уваги твердження сектантів, що у Бога тільки одне ім'я – Єгова, то навіть було Ісусу Христу виявляти це ім'я. В часи Ісуса Христа юдеї знали ім'я «Ягве» і вживали його під час старозавітного богослужіння аж до дня зруйнування храму. І хоча це ім'я вживалося лишень один раз на рік первосвящеником, але, без сумніву, його знали всі. Тому бачимо, що слова Христа: «Я ім'я Твоє виявив людям» (Ін.17, 6), не стосується імені Єгова, тому що воно вже було виявлене. Це означає, що Ісус Христос повинен був виявити інше ім'я Бога, якого люди ще не знали. Звичайно, пророки інколи вживали ім'я Отець щодо Бога, але тільки Христос закцентував на цьому особливу увагу. Він виявив людям, що Бог є дійсно Отець, який всіх любить як своїх дітей.

Святе Писання Нового Завіту ні разу не виявляє, щоб Ісус Христос називав Бога Єговою. Також немає ніде згадки, щоб апостоли проповідували це старозавітне ім'я Бога. В тексті, де Христос навчає своїх учнів молитися «Отче наш» (Мф. 6, 9), єговісти поправляють самого Христа, говорячи, що ця молитва повинна вимовлятися інакше, а саме: «Отче Іегово... Нехай святиться Ім'я твоє». Але ні в одному древньому тексті не зустрічаємо цього. Ісус Христос цю молитву висловив саме так, як ми її читаємо, називаючи Бога Отцем всіх людей. На цій підставі, люди, ставши братами в Ісусі Христі, через Христа стають синами Богів. *Це свідчення безмежної любові Творця до людини та нашої з Ним спорідненості, ми тепер Йому не чужі.* Відтак, ім'я «Отець» має надзвичайно важливе значення для нас і проходить золотою ниткою через весь Новий Завіт (Лк. 23, 46; Ін. 10, 15; 10, 25; Гал. 4, 4-6). Воно і є тим іменем Бога, яке явив людям Син Божий.

Таким чином, справжніми Свідками Єгови, а точніше Яхве, залишаються вірні Православної Церкви. Очевидно, людей, які пропонують перехожим часопис «Вартова Башта» або «Пробудись», не варто називати єговістами чи Свідками Єгови, і саме тому, кажучи про них, ми зазначаємо «так звані», оскільки відійшовши від єдиної, заснованої Богом Яхве Церкви, вони відійшли від Бога, і тому ні в якому разі не можуть про Нього свідчити.

Заперечення Божества Ісуса Христа було засуджено Церквою ще на I Вселенському Соборі в 325 році. Це свідчить, що єресь єговістів не нова, а лиш сучасна інтерпретація тогочасних лжевчень, бо й Арій також відкидав Божество Ісуса Христа. Святі отці Соборним голосом висловили і ствердили незаперечну істину, що Ісус Христос – Син Божий, Єдиносущний Богу Отцю. Про це навіки вічні зафіксовано у Символі Віри.

¹ Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Заповітів. – видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К.: 2004. – 1415 с.

² Маланяк О., прот. Полемічні та апологетичні дебати Собору святих отців з аріанами та формування православної догматики // Труди Київської Духовної Академії: богословсько-історичний збірник Київської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату / Ред. кол.: еп. Переяслав-Хмельницький і Бориспільський Епіфаній (Думенко) – гол. ред. [та ін.]. – [К.], 2014. – # 13 – С. 106.

³ Дворкин А. Очерки по истории Вселенской Православной Церкви. Курс лекцій. – Издание 3-е. – Нижний Новгород: Изд-во «Христианская библиотека», 2006. – С. 184.

⁴ Чи вам вірити у трійцю. – Бруклін, 1989. – С. 12.

⁵ Ви можете жити вічно в раю на землі. – Бруклін, 1982. – С. 191.

⁶ Ви можете жити вічно в раю на землі. – Бруклін, 1982. – С. 40.

⁷ Найбільша людина яка будь-коли жила. – Бруклін, 1991. – передмова.

⁸ Ви можете жити вічно в раю на землі. – Бруклін, 1982. – С. 191.

⁹ Чи вам вірити у трійцю. – Бруклін, 1989. – С. 29.

¹⁰ Книга правил Святих Апостолів, Вселенських і Помісних Соборів, і Святих Отців. – К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2008. – 4.

¹¹ Щепанські Г. і А., Кунда Т. Святе Письмо заперечує навчання Свідків Єгови / Пер. з пол. В. Корендій. – Львів: Свічадо, 2006. – С. 44.

¹² Вартова Башта. – 1931. – №7. – 16 с.

¹³ Вартова Башта. – 15 травня 1992. – С. 18.

¹⁴ Войнович В. – Українська міфологія. – Київ, 2002. – С. 568.

¹⁵ Вартова Башта. – 15 листопада 1992. – С. 7.

¹⁶ Ви можете жити вічно в раю на землі. – Бруклін, 1982. – С. 170.

¹⁷ Найбільша людина, яка будь-коли жила. – Бруклін, 1991. – С. 124-126.

¹⁸ Найбільша людина, яка будь-коли жила. – Бруклін, 1991. – С. 125.

¹⁹ Нейхард А. Происхождение креста. – Москва, 1975. – С. 29.

²⁰ Дворкин А. Очерки по истории Вселенской Православной Церкви. Курс лекцій. – Издание 3-е. – Нижний Новгород: Изд-во «Христианская библиотека», 2006. – С. 175.

²¹ Філарет, патріарх Київський і всієї Руси-України. Пасхальне послання. – К., 2015.

²² Объединение в поклонении единому истинному богу. – Бруклин, 1989. – С. 38.

²³ Філарет (Денисенко), митр. Про воскресіння Христове. – Православний Вісник. – К., 1989. – № 5. – С. 35.

²⁴ Флоровский Г. Восточные отцы IV Века. – Москва, 1992. – С. 34-35.

²⁵ Чи вам вірити у трійцю. – Бруклін, 1989. – С. 30.

²⁶ Божественне Ім'я, яке буде навіки тривати. – Бруклін, 1986. – с. 4.